

Конституційні принципи правової держави та проблеми їх реалізації у практиці Конституційного Суду України

4

Володимир КАМПО,
суддя Конституційного Суду України,
заслужений юрист України

1. Вступні положення

Українська юридична наука стоїть перед складним і важливим завданням переходу в основному від доктрини правового нормативізму до доктрини правового реалізму. Сьогодні саме реалістична концепція права¹, на нашу думку, найповніше відповідає потребам розвитку правової системи держави, її інститутів і галузей права. Чому? Тому, що юридичній практиці потрібні інші, ніж традиційні нормативні підходи, тобто більше пристосовані до практики, конкретизовані та якісні правові засоби.

Серед головних інститутів формування доктрини правового реалізму – Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції, практика яких є найстабільнішим джерелом права в державі.

Нині судова система потерпає від нерозв'язаних загальних і спеціальних проблем реалістичної доктрини судочинства, його принципів, стадій, видів провадження й учасників, а також правозастосування судів тощо. Наприклад, суддям часом важко віднайти науково-методологічні матеріали для підготовки, зокрема, модельного проекту рішення, поготів – для практичного вирішення певних конкретних питань тієї чи іншої справи. Я не раз дивувався, чому в Польщі Конституційний трибунал може ухвалювати за рік близько 50–60 рішень, Конституційний Суд Словацької Республіки – близько 80–90, а Конституційний Суд України – максимум 30–35. На мою думку, тому, що в Польщі та Словаччині органи конституційного контролю переважно спираються на реалістичну доктрину конституційного права, розроблену, принаймні у Польщі, в десятках монографій, сотнях статей тощо. Автори-конституціоналісти у цих країнах давно відійшли від доктрини правового нормативізму, яка могла бути успішною лише в епоху «держави як нічного сторожа», і тепер з позицій реалістичної школи права сприяють органам конституційної юстиції у розв'язанні як методологічних, так і практичних проблем.

Отже, «буква» права як ідеал нормативістської доктрини законності у правовому житті зарубіжних

країн втрачає своє значення, тоді як практичне значення «духу» права як утілення ідеї правової держави, що базується на єднанні природного та позитивного права, постійно зростає². Причина – суспільство в названих країнах вирішило розвиватися динамічно, а не статично, і тому вимагає від держави застосування більш практичних, заснованих на реалістичній теорії права засобів регулювання суспільних відносин та захисту прав і свобод громадян. Буквальне (формальне, граматичне) тлумачення (і праворозуміння), яке нерідко асоціюється із засобами обмеження прав і свобод громадян, зарубіжним суспільством відхиляється.

Однак наведене не означає, що інші країни цілковито відмовилися від доктрини правового нормативізму та її практичного застосування. Ні, ця доктрина продовжує існувати та застосовуватись, але головну відповідальність за стан справ у юридичній науці та практиці взяла на себе реалістична, а в ширшому сенсі – соціологічна школа права. В Україні одним із родоначальників цієї школи був наш земляк із Чернівців професор Євген Ерліх³, а її відомим подвижником у царській Росії – українець професор Богдан Кістяковський⁴. Тож історично Україна також готова до сприйняття соціологічної школи права.

Чому українським судам потрібні наукові розробки, засновані на доктрині правового реалізму? Бо це дасть змогу вивести українську, зокрема академічну юридичну, науку на рівень практичних потреб Конституційного Суду і судів загальної юрисдикції, а також наблизить її до рівня потреб парламентської, адміністративної та муніципальної практики. Для осмислення проблем методологічного переозброєння юридичної науки, яке давно назріло, пропоную одне з найближчих чисел журналу «Право України», який останнім часом істотно додав у своїй творчості й ефективності, присвятити актуальним проблемам розвитку соціологічної (реалістичної) школи права в Україні.

З огляду на наведене питання реалізації конституційних принципів правової держави в практиці Консти-

¹ Докладніше про проблеми становлення й розвитку реалістичної школи конституційного права див.: Кампо В. М. Проблеми становлення і розвитку реалістичної школи конституційного права в Україні // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку: Матеріали виступів учасників «круглого столу» / За ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2009. – С. 14–20.

² Рижков Г. Принципи правової держави в Основному Законі (Конституції) ФРН і судова практика Федерального Конституційного суду ФРН. – К.: Книги для бізнесу, 2008. – 112 с.

³ Ерліх Є. Соціологія права (1922) // Проблеми філософії права. – К.; Чернівці: Рута, 2005. – Т. 3. – № 1–2. – С. 161–167; Ерліх Є. Про живе право (1911) // Проблеми філософії права. – К.; Чернівці: Рута, 2005. – Т. 3. – № 1–2. – С. 194–201.

⁴ Кістяковский Б. А. Философия и социология права / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб: РХГИ, 1999. – 800 с.

туційного Суду спробуємо розглянути його крізь призму доктрини правового реалізму.

Не аналізуватимемо змісту поняття правової держави чи її принципів⁵, хоча зазначимо, що, на нашу думку, це держава, побудована на національних конституційно-правових формах і засобах обмеження державної влади, яка базується на засадах поділу владних повноважень між органами держави та забезпечення балансу в їх діяльності з метою реалізації та захисту конституційних прав і свобод громадян. Основними засобами забезпечення правової держави, як свідчить досвід, є парламент і суди.

У правовій державі правозахисна функція є обов'язковою в діяльності органів і посадових осіб державної влади. На жаль, як свідчить аналіз наукової та навчальної літератури з цього питання, українська юридична наука у великому боргу перед студентами та іншими споживачами наукових знань.

Треба також зазначити, що поняття «правова держава» та «верховенство права» нами розмежовуються⁶ з урахуванням їх належності до різних правових сімей. Правова держава є продуктом романо-германської правової традиції, а верховенство права – англосаксонської, тому їх не можна ні ототожнювати, ні включати одне поняття в інше, ні вважати одне поняття частиною другого. Такою є позиція європейської науки та практики, і ми її поділяємо.

2. Реалізація принципів правової держави в діяльності Конституційного Суду

Україна є державою, в якій правова система діє переважно в традиціях романо-германської правової сім'ї. Хоча завдяки включенню в конституційну систему держави принципу верховенства права (стаття 8 Конституції) елементи англосаксонської правової сім'ї поступово проникають до правової системи України. Класичним прикладом цього є практика Конституційного Суду України, зокрема рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу (справа про призначення судом більш м'якого покарання)⁷, в якому Суд дав тлумачення принципу верховенства права саме в дусі англосаксонської правової традиції.

Отже, принципи правової держави в Україні необхідно розглядати лише з позиції романо-германської правової традиції, а їх суть – не що інше, як основні ідеї, на яких базується функціонування правової держави. До її принципів, закріплених у Конституції, необхідно віднести:

1) принцип верховенства Конституції (частина друга статті 8, статті 147, 150, 151, 152 Конституції);

2) принцип здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (стаття 6, розділи IV, V, VI, VIII Конституції);

3) принцип демократичної держави (статті 1, 5, розділ III Конституції);

4) принцип соціальної держави (статті 1, 13, 24, 43, 44, 45, 46, 48 Конституції);

5) принцип пріоритету прав людини і громадянина над іншими цінностями в державі (статті 3, 21, 22, 64 Конституції);

6) принцип реальної гарантованості прав і свобод громадян (статті 1, 3, 5, 6, 7, 8, 15, 19, 21, 22, 24, 55, 56, 57, 60 тощо Конституції);

7) принцип законності (статті 56, 75, пункт 3 частини першої статті 85, статті 92, 93, 94, 95, 129 Конституції);

8) принцип взаємної відповідальності держави та особи (статті 3, 56, 68, 152 Конституції).

У своїх рішеннях, висновках та ухвалах (далі – рішення) Конституційний Суд постійно звертається до принципів правової держави⁸. В актах Суду переважає реалізація принципу верховенства Конституції, що є його головним завданням (стаття 2 Закону «Про Конституційний Суд України»). Реалізуючи цей принцип у поєднанні з іншими принципами правової держави, Конституційний Суд за роки своєї діяльності розглянув 129 справ щодо відповідності Конституції (конституційності) законів та інших правових актів, їхніх окремих положень, що призвело до визнання такими, що не відповідають Конституції (є неконституційними) 121 положення законів і кількох законів, а також інших правових актів (їх окремих положень).

2.1. У багатьох рішеннях Конституційний Суд забезпечив здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. У них визначено межі повноважень різних гілок влади. Так, зокрема, стосовно повноважень законодавця у рішенні від 28 жовтня 2009 року⁹ зазначено, що «Кабінет Міністрів України, керуючись у своїй діяльності законами при врегулюванні у своїх актах відповідних питань, не може змінювати, доповнювати чи розширювати зміст цих законів» (абзац перший підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини рішення від 17 лютого 2010 року № 6-рп/2010¹⁰). А конкретизуючи конституційний зміст і визначаючи засади самостійності та незалежності судової влади, Суд у рішенні від 13 березня 2010 року № 7-рп/2010¹¹, наприклад, зазначив, що «окреме фінансування кожного суду загальної юрисдикції та Конституційного Суду України забезпечує умови для конституційних гарантій їх самостійності та незалежності суддів при здійсненні правосуддя, оскільки унеможливорює негативний вплив на них через механізми виділення та розподілення належних їм відповідно до закону коштів Державного бюджету України. Суди всіх юрисдикцій та рівнів є юридичними особами публічного права, а тому мають достатні правові підстави самостійно розпоряджатися цими коштами» (абзац третій підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

⁵ Детальніше про принципи правової держави див.: Тертишник В. М. Конституційні принципи правосуддя правової держави // Концепція розвитку законодавства України: Матеріали наук.-практ. конф. – 1996. – С. 440–441.; Тимченко С. М. Здійснення принципів правової держави як умова формування громадянського суспільства в Україні // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2001. – № 2. – С. 26–39.

⁶ Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // Наукові записки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – 2007. – Т. 64: Юридичні науки. – С. 3–9; В. Кампо. Українська доктрина верховенства права: проблеми становлення і розвитку // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова / Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій / Упоряд.: В. Кампо, П. Стецюк. – К., 2008. – С. 85–100.

⁷ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання).

⁸ Детальніше про це див.: Бринцев В., Андрущенко І. Застосування та інтерпретація стандартів (принципів) правової держави в конституційному судочинстві // Вісник Конституційного Суду. – 2008. – № 2. – С. 73–83; Вісник Конституційного Суду. – 2008. – № 3. – С. 67–77.

⁹ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 у справі за конституційним поданням Президента щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів від 4 серпня 2000 р. № 1222».

¹⁰ Див.: Рішення Конституційного Суду від 17 лютого 2010 року № 6-рп/2010 у справі за конституційним поданням Президента щодо відповідності Конституції (конституційності) окремих положень постанов Кабінету Міністрів «Питання Державної міграційної служби України», «Деякі питання організації діяльності Державної міграційної служби», «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України», Розпорядження Кабінету Міністрів «Питання переведення системи реєстраційного обліку фізичних осіб з паперових на електронні носії».

¹¹ Рішення Конституційного Суду від 13 березня 2010 року № 7-рп/2010 у справі за конституційними поданнями Вищого господарського суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 130 Конституції (справа про фінансове забезпечення діяльності судів).

2.2. Конституційний Суд конкретизує у своїх рішеннях принцип демократичної держави, зокрема її гарантії від спроб узурпації влади в державі. Так, Суд у Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005¹² наголосив на тому, що «Конституція України забороняє узурпацію належного виключно народові права визначати і змінювати конституційний лад в Україні державою, її органами або посадовими особами. Узурпація означає, зокрема, привласнення переліченими суб'єктами права, яке передусім належить народові, вносити зміни до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений розділом XIII чинного Основного Закону України, в тому числі усунення народу від реалізації його права визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Тому будь-які дії держави, її органів або посадових осіб, що призводять до узурпації права визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народові, є неконституційними і незаконними» (абзац перший підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини).

2.3. Досить багатою є практика Конституційного Суду з питань реалізації принципу соціальної держави як засобу захисту відповідних прав громадян. Так, у рішенні від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009¹³ Суд визнав такими, що не відповідають положенням Конституції, приписи Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з якими припинялися виплати пенсії пенсіонерам на час постійного проживання (перебування) за кордоном у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародного договору.

У рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007¹⁴ Конституційний Суд визнав конституційними нормативні положення, які визначають соціальні гарантії прав громадян, та заборонив зупинення дії таких положень, зазначивши, що «зупинення дії законів є способом тимчасового припинення їх дії в часі та/або за колом осіб і має здійснюватися відповідно до вимог Конституції України. Ця юридична процедура має органічний зв'язок із скасуванням законів, внесенням до них змін та доповнень. Отже, в такому разі законом про Державний бюджет України припиняється на певний строк правове регулювання відносин у сфері соціального захисту, зупиняється дія механізму реалізації конституційних соціально-економічних прав громадян, що призводить до обмеження права на соціальний захист. Систематичне зупинення законами про Державний бюджет України дії чинних законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій фактично скасовує їх дію» (абзац третій підпункту 3.1. пункту 3 мотивувальної частини).

2.4. Реалізуючи принцип пріоритету прав людини і громадянина над іншими цінностями в суспільстві, Конституційний Суд ухвалив рішення, в яких відстоював невідчужуваність і непорушність прав громадян. Так, у

рішенні Суду від 10 червня 2010 року № 15-рп/2010¹⁵ він наголосив на тому, що згідно з Конституцією конституційні права є невідчужуваними, непорушними і рівними для всіх без будь-яких обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24 та абзац четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини). Суд вважає, що будь-яке конституційне право людини не може бути скасоване й обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією (частина друга статті 22, частина перша статті 64 Основного Закону).

2.5. Принцип реальної гарантованості прав і свобод громадян в практиці Конституційного Суду втілюється, наприклад, у Рішенні від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010, в якому Суд передбачив «право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і ухвали про відмову в забезпеченні позову і скасуванні забезпечення позову» (пункт 1 резолютивної частини).

2.6. Конституційний Суд не раз підтверджував, що для судів та органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування важливим є виконання законів, яке забезпечується шляхом установлення верховенства законів держави (принцип законності) над підзаконними актами. Прикладом може бути Рішення від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009¹⁶, в якому Суд наголосив, що «Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади при врегулюванні питань, пов'язаних з відносинами благодійництва та благодійної діяльності, зобов'язаний керуватися Законом (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації». – Авт.) і не може змінювати, доповнювати чи розширювати його зміст» (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини). А в Рішенні від 29 вересня 2009 року № 22-рп/2009¹⁷ Суд указав, що «Кабінет Міністрів України, видавши Постанову (Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості» від 2 квітня 2009 року № 430. – Авт.), вийшов за межі своїх повноважень і здійснив управління об'єктами державної власності – майном вугледобувних підприємств усупереч положенням законів України «Про приватизацію державного майна», «Про управління об'єктами державної власності», Гірничого закону України, що не відповідає частині другій статті 19, пункту 5 статті 116 Основного Закону України» (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини).

2.7. Своєю практикою Конституційний Суд підтверджує важливе значення принципу взаємної відповідальності держави та особи. Передумовою реалізації цього принципу є захищеність Судом рівності держави та

¹² Рішення Конституційного Суду від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом).

¹³ Див.: Рішення Конституційного Суду від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

¹⁴ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43 – 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян).

¹⁵ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2010 року № 15-рп/2010 у справі за конституційним зверненням громадянки Власової Ганни Іванівни щодо офіційного тлумачення положення пункту 5 статті 5 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» (справа про безоплатну приватизацію житла).

¹⁶ Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222» від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009.

¹⁷ Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості» (справа про відчуження майна державних вугледобувних підприємств) від 29 вересня 2009 року № 22-рп/2009.

особи перед Конституцією та законами. Наприклад, у рішенні від 10 грудня 2009 року № 31-рп/2009 Суд установив, що «відповідно до Конституції України усі суб'єкти права власності рівні перед законом; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; правовий режим власності визначається виключно законом (частина четверта статті 13, частини перша, друга статті 41, пункт 7 частини першої статті 92)» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, реалізація Конституційним Судом принципів правової держави є фактом, який не піддається сумніву. Завданням Суду є подальше поглиблення та вдосконалення практики реалізації цих принципів.

3. Теоретичні та практичні проблеми в реалізації принципів правової держави, що виникають у діяльності Конституційного Суду України. Способи та методи їх розв'язання

По-перше, ефективнішому впровадженню засад правової держави в практику Конституційного Суду заважає патерналістська модель конституційної юстиції, закладена Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. Суть цієї моделі полягає в тому, що захист прав громадян у Суді здійснюють державні інституції: парламентарії, глава держави, Верховний Суд тощо. Самі ж громадяни практично позбавлені можливості захищати свої права і свободи від неконституційних законів та інших правових актів, їхніх окремих положень, насамперед тому, що в Україні відсутнє право громадян на конституційну скаргу. Право громадян на конституційні звернення до Конституційного Суду щодо тлумачення Конституції і законів (статті 42, 43, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України») є надто слабкою компенсацією за відсутність у них права на конституційну скаргу. Та й практика прийняття рішень Суду за конституційними зверненнями громадян мінімальна: протягом 1997–2009 років – близько одного рішення за рік. Тільки в 2010 році справа дещо зрушилася в бік покращення: за перше півріччя поточного року Конституційний Суд прийняв три рішення, і ще кілька звернень громадян мають судову перспективу.

Отже, проблема запровадження інституту конституційної скарги громадян. Наразі Конституційний Суд нерідко стикається з парадоксальною ситуацією: він змушений відмовляти у відкритті провадження у справі, якщо особа до нього де-факто звертається із конституційною скаргою, оскільки це не передбачено Конституцією України та Законом «Про Конституційний Суд України».

За ідеєю, Суд шляхом телеологічного тлумачення статті 55 та пункту 2 частини першої статті 150 Конституції, тобто застосовуючи доктрину «живої конституції», міг би легалізувати конституційну скаргу громадян. Але Конституційний Суд України цього не робить з двох причин:

а) у Суді сильною є позиція прихильників доктрини правового нормативізму;

б) конституційна скарга громадян потребує внесення змін до Конституції та всіх діючих процесуальних кодексів, де мають бути закріплені правові наслідки, зокрема: 1) щодо оскарження громадянами конституційності законів, інших правових актів, їхніх окремих положень; 2) стосовно рішень Суду за конституційними скаргами громадян тощо.

Отже, тільки запровадження інституту конституційної скарги громадян може змінити патерналістську модель

конституційної юстиції та забезпечити ефективнішу реалізацію принципів правової держави. І тоді, можливо, Україна стане конституційною державою, де верховенство Конституції забезпечуватимуть не так органи держави, зайняті забезпеченням конституційної законності¹⁸, як основні суб'єкти конституційного права – громадяни, які приведуть у дію правозахисну функцію Суду та перетворять його на ефективний орган конституційної юстиції.

По-друге, більш предметній та ефективній реалізації принципів правової держави в практиці Конституційного Суду перешкоджає, порівняно з практичними потребами, низький рівень теоретичних розробок проблем правової держави. Нерідко ці розробки спираються на законодавчу базу, яка постійно змінюється, а тому позбавляє їх авторів можливості глибшого вивчення проблем. Водночас судова практика, що є найстабільнішим джерелом науки права, в таких розробках практично не використовується. Поготів серед авторів колективних праць про правову державу майже немає тих, хто цю державу щоденно творить і захищає, насамперед народних депутатів України, суддів Конституційного Суду України, Верховного Суду, Вищого адміністративного суду, Вищого господарського суду. Якби колективні чи індивідуальні монографії про правову державу, зокрема академічних учених, потрапляли на рецензії до суддів, які цікавляться наукою, то їхнім авторам довелося б серйозно їх допрацювати.

У чому ж проблема? Вона полягає в тому, що в нас багато авторів, на жаль, не бачать і не відчувають реальних проблем правової держави та не досліджують емпіричного матеріалу, що відтворює: 1) соціальну динаміку реалізації та захисту прав і свобод громадян; 2) механізм реалізації засад правової державності у діяльності окремих органів публічної влади тощо. Очевидно, що легше обкластися книжками і придумати ще одне поняття правової держави, аніж, засукавши рукави, розібратися до гвинтиків, чому в такій державі неефективно працює той чи інший її принцип, дійшовши до його витоків і глибинних проблем: суспільних, правових, філософських тощо.

Мене колись вразило спостереження Президента Л. Кравчука: «Вразливість української суспільної культури в тому, що вона не виробила розуміння і належного ставлення громадянина не лише до самого себе, а й до Конституції»¹⁹. Чи не в суспільній культурі українців закладені всі біди нашої правової держави? А ми їх подеколи шукємо в хибних Конституції та законів. Чи не час юридичній науці свідомо, а не через обставини переходити до соціологічних доктрин права та не віддавати на відкуп іншим гуманітарним наукам дослідження соціальних причин негараздів у державно-правовій сфері? Є. Ерліх, Б. Кістяковський та інші наші видатні представники соціологічної школи права ще наприкінці XIX – початку XX століття дали позитивну відповідь на це непросте для нас сьогодні питання. Судді-вчені готові творчо підтримати академічну науку, якщо вона рухатиметься у вказаному напрямі.

Отже, розв'язання проблем реалізації принципів правової держави в практиці Конституційного Суду переважно залежить від законодавця (щодо формування нової правової бази конституційної юстиції), та не меншою мірою – від юридичної науки, яка має допомогти судам звільнитися від догматичного правового нормативізму й стати на шлях застосування реалістичної доктрини правової держави.

¹⁸ Про конституційну законність детальніше див.: *Тесленко М. В.* Принцип конституційної законності в матеріальному і процесуальному праві як важлива умова ефективності правової охорони Конституції // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: IV Нац. наук.-теор. конф. «Українське адміністративне право: сучасний стан і перспективи реформування». – Сімферополь, 2005. – Ч. 2. – С. 179–184.

¹⁹ *Кравчук Л. М.* Держава і влада: досвід адміністративної реформи. – К.: Інформаційно-видавничий «Інтелект», 2001. – С. 17.